

tiszatáj

1974. SZEPT. * 28. ÉVF.

9

Németh

László

olvasónaplójából; Keresztury Dezső,

Pilinszky János versei;

Bálint Tibor és Galgóczi Erzsébet
prózája;

Népművészet és közművelődés

című

össze-

állítá-

sunk

A népdal helye közművelődésünkben

„Parasztjaink azt tartják, hogy akinek holt hírért költik, az sokáig él”, írta Kosztolányi a magyar nyelvről Antoine Meillet professzornak. Áll ez a mondás a népdalra is. Őt esztendeje a Kortárs hasábjain vitatkoztam egy haláljósálatlaltal, amit akkor Breuer János mondott ki a népdalra. Akkor azt válaszoltam rá, hogy ha a tv és a rádió ugyanolyan arányban sugározna népdalt is, mint táncdalt, bizonyára az is olyan divatosná válnék, mint az akkoriban mindent elborító táncdal. Nem sokkal azután megrendezte a Tv a Röpülj Páva vetélkedőt, s ennek sikere kétszeresen is igazolta véleményemet: nemcsak divattá vált a népdal, hanem az is kiderült, hogy sosem is volt halott, csak hallgatott; nem vettek róla tudomást. De a Tv kezdeménye nyomán elemi erővel tört föl egy addig háttérbe szorult, nem ismert, de nagyon is létező társadalmi igény. Kiderült, hogy a magyar társadalom széles rétegei visszhangoznak még a népdalra és népzeneire; hogy „zenei anyanyelvünk” nemcsak itt-ott továbbélő és haldokló eleme műveltségünknek, hanem felújítására is megvan széles körökben a hajlandóság.

Azóta egyre szaporodnak a Páva-körök és más népdal- és néptáncegyüttesek falun és városban egyaránt, és tanúskodnak ennek az érdeklődésnek terjedéséről. Az sem von le a jelentőségéből, hogy bizonyára része van benne a szereplési vágynak is: mindenki tv-sztár szeretne lenni, vagy legalább a rádióban akarja hallani saját hangját. De hát ugyanez áll a többi műfajra is. Vajon a táncdalfesztiválok idején nem ez volt minden tanulatlan énekes titkos vágya? Még ha pusztán a szereplési vágyat tesszük is meg a népszerűség okának, akkor is el kell annyit ismerni, hogy szélesebb tömegek számára ad reményt és kedvet szereplésre a népdal, mint akár a beat, a táncdal vagy a magyar nóta.

Ez nemcsak azért van így, mert a „tanulatlan emberek” nagy része nem tud mást mint népdalt, tehát ez az egyetlen szereplési lehetősége. (Bár ez is tanulság a rádió és televízió tömegméretű elterjedése idején.) De azt is látjuk, hogy az értelmiségi fiatalság között is egyre szélesebb hullámokat vet a népdal- és néptáncmozgalom. Egyre több együttes alakul népi (és nem népi) hangszerekkel a népzene művelésére. Halmos Béla és Sebő Ferenc kezdeménye volt döntő e tekintetben: ők mutatták meg, hogy van lehetőség a hagyományos előadástílus elsajátítására is, és arra is, hogy olyan hangzásokkal színezzék ezt a hagyományt, ami az ifjúság mai igényeinek és megszokott zenei élményeinek is megfelel. Helyesebben: rátaláltak a népi előadástílus olyan elemeire, ami ismerős és vonzó volt a fiatalság számára, s ezzel a népdalnak mint elemi kifejezési formának szeretete mellé bekapcsolták ezt a másik vonzóerőt is fiatalok életébe. Így az a siker, amit Faragó Laura, Budai Ilona, Kovácsné aratott a gazdag díszítményekkel ékes, régi énekstílus felélesztésével, kiegészült egy érdekesebb éneklésmóddal és a hangszerek sokféle lehetőségének újabb sikerével.

Mínthogy a népi hangszeres muzsika szinte kizárólag tánczene, nem véletlen, hogy amilyen mértékben megnyerte a közönség tetszését, olyan mértékben keltette föl az érdeklődést a tánc iránt is. A fiatalság egyszerre rájött, hogy amit eddig a modern táncokban szeretett: az elemi erejű ritmikus mozgást, amit virtuóz formában már egyedül kellett járni, egymást elengedve, egymásnak „mutogatva magukat”, azt ugyanolyan elemi erejű, ritmikus mozgásokban, de ugyanakkor esztétikusabb, magasrendű, leszűrt formákban találják meg a néptáncban. Vagyis egyszerre világos lett, hogy a népzene és néptánc „korszerű”, ki tudja fejezni a mai fiatalok életérzését.

Az eredmény lassan már közhely: a táncház fogalommmá vált, ahol százak és százak találhatnak szórakozást a néptáncban, tanulják és járják nagy közösségben.

S itt kétségtelenül fontos összetevője a sikernek a közösségi élmény, a tömegméretű együtt-táncolás. Ezek a táncházak egyre szaporodnak a fővárosban is, vidéken is. Jelenleg hét működik Budapesten, s míg e sorokat írom, szervezik a nyolcadikat; vidéken van már Székesfehérvárott, Szekszárdon, Keszthelyen, Pécsen, Debrecenben, Sátoraljaújhelyen, Nyíregyházán, s kettő is van Dombóvárott és Szegeden, egy a nagyoknak és egy külön a kicsiknek. Hogy még több nincs, annak egyedül az az oka, hogy nincs elegendő zenekar, amely megfelelő zenét megfelelő stílusban és tempóban tudna játszani nekik. Ezért van, hogy néhány pesti zenekari együttes lejár vidéki táncházakba is muzsikálni. A társadalmi igény tehát világos és letagadhatatlan.

Ezt az igényt a nagyközönség egyre inkább saját erejéből elégíti ki. Amióta közszükségleti cikké vált a magnetofon, mindenkinek lehetősége nyílt népdalgyűjtésre, s egyre többen élnek is ezzel a lehetőséggel: fölkeresik azokat a területeket, ahol még hagyományos énekstílus és tánczene él, és hiteles, bármikor megszólaltatható gyűjteményt szednek össze maguknak, hogy a stílust minél jobban elsajátíthassák, vagy hogy a zenére otthon is táncolhassanak. Sárköz, Szatmár, az áttelepült bukovinaiak és csángók falvai vagy eredeti lakóhelye a legkeresettebb, de leginkább a Mezőség, ahol máig a leggazdagabb táncélet és tánczene található. Egy-egy széki búcsún ma nem ritka, hogy 5-600 vendég is tolong, hazai és külföldi magyar, és élvezi azt a páratlan látványt, amit a táncházakban maga is megpróbál utánozni.

De talán a legismertebb és legmeggyőzőbb jele ennek a társadalmi méretű érdeklődésnek az a példátlan siker, amit Kallós két könyve és vele adott lemezei arattak az olvasóközönség táborában. Itt is nehéz elválasztani a könyvek hatását az eleve meglevő igénytől, amiről addig nem tudtak vagy nem akartak tudni. Akárcsak a Röpülj Páva, ez is elemi erejű feltörése volt a népdal és ballada iránt meglevő érdeklődésnek, ugyanakkor hallatlanul fel is fokozta ezt az érdeklődést.

Annál nagyobb meglepetés volt számomra, hogy ennek a tömegméretű érdeklődésnek idején hangzott el egy újabb temetési beszéd a népdal fölött. Keszi Imre Török Erzsébet búcsúztatásának alkalmát ragadta meg, hogy nagy elődjével együtt a népdalt is elparentálja, mint aminek lejárt az ideje, s többé nem lehet olyan szerepe a magyar társadalomban, mint volt Török Erzsébet előadói diadalainak idején, a harmincas vagy ötvenes években.

Nem tehetjük fel Keszi Imréről, hogy ne ismerné azokat a jelenségeket, amelyeket az imént felsoroltam. Tehát nemigen vehetjük szavait jóslatnak, ami majd esetleg nem válik be. Breuer esetében annak idején még gondolhattuk ezt, hiszen akkor még nem láttuk ilyen nyilvánvaló jeleit a népdal és néphagyományok eltörésének. Bár egy dologban talán itt ki kell igazítanom az Élet és Irodalom szerkesztője nyilatkozatát: Breuer valóban ajánlta, hogy most már a népdal helyébe lépő beatet karolják föl intézményeink szeretetteljes pártfogással. Vagyis gyakorlati művelődéspolitikai tanulságot is vont le téves helyzetmagyarázatából. De minthogy őrá azóta rácsófolta az élet, miért téved most újra Keszi Imre, amikor már láthatja az élet cáfolatát is. Éppen Keszi Imre ne látna ennek a tetszésnek mélyebb értelmét, ő, Kodály egykori kedvelt zeneszerző-növendéke, a magyarországi német népdal úttörő gyűjtője? Hiszen neki kell legjobban tudnia, hogy a népdalban olyan általános emberi értékek rejlenek, olyan magasrendű szépségek, amelyek érdemesek arra, hogy művelt és korszerűen gondolkodó emberek gazdagítsák vele mindennapi életüket. Mi más vonzotta volna őt is hozzá? A német népdalhoz Hitler uralomra jutása idején? Bizonyára nem nacionalizmus. Még ha csupán tudományos problémák vonzották volna, akkor is nacionalizmustól távoli, emberi szempontok, szellemi igény, nem tömegszenvédély. A zenész és író azonfelül bizonyára azt is tudja és vallja, hogy az olyan esztétikai érték, ami egyszer magasrendű élményt tudott nyújtani, sosem válhat idejétmúlttá; éppen az értelmiség számára nem, amely divattól függetlenül őrzi magában a művészi értékekhez fűződő kapcsolatát.

Ha tehát sem a mai helyzetkép nem indokolja véleményét, sem saját (tegnapi?) ízlése, akkor minek tulajdonítsuk ezt a magatartást, a népdalnak múltba tesséke-

lését? Nemigen tudok mást elképzelni, minthogy fél valamitől benne, attól, amire mint lehetséges kísérőjelenségre Hernádi cikke hivatkozott: a nacionalizmustól. A nacionalizmus kísérőjelenségét vélük fölfedezni még mindig gyanakvásra hajlamos kortársaink, mielőtt valami nemzeti vonásról van szó életünkben. Mintha a népdaltól egyenes út vezetne a fasizmusig; álljunk hát ellene mindjárt a népdalnál. Holott a népzene híveiből annak idején éppen nem a fasizmus táborá gyarapodott, hanem éppen a fasizmus ellenzéke. Nem véletlen, hogy az egykori Márciusi Front egyik kiállása a társadalom elé éppen énekkari hangverseny formájában történt a Zeneakadémián, népdalból fejlődött vagy népdalt feldolgozó új zeneművekkel. Éppen arra a közönségre számított politikailag is, amely a népdalnak és az új zenének volt híve.

De a jelen is cáfolja ezeket az aggodalmakat: fiatalságunk származási különbség nélkül talált rá a népdalra és néptáncra. Szüleik egykori vagyoni, vallási, nemzeti-ségi és osztálykülönbségeitől függetlenül vesznek részt az új mozgalomban, járnak el a táncháza vagy népdalról-balladáról szóló előadásokra. Örömet találnak benne, mert emberi egyéniségük gazdagodik általa. S az még talán csak nem sovinizmus, talán inkább természetes, hogy magyar fiatalok örülnek annak is, ha valami, ami szép, ami tetszik nekik, az történetesen magyar is?

Másik, szintén inkább csak érezhető mint kimondott fenntartás az, hogy a népdallal a parasztságot akarják a munkásosztály helyére tolni a kultúrában: vagyis lényegében narodnyik magatartás húzódik meg mögötte. Holott a népdal olyan tágas, egyetemes művészet, amely egyáltalán nincs osztályhoz kötve; ez az igazán közösségi művészet, mert magának a közösségnek alkotása. Ebben a munkásság is éppen úgy magára talál, mint a parasztság vagy az értelmiség; és rajta keresztül talál utat a legmagasabb művészet, az egyetemes emberi zenekultúra felé. Ezt tanúsították a két háború közt Borus Endre énekkarának polgáristái, a későbbi munkások vagy iparosok, akiket már iskolás korukban „dolgozó polgártársaink” között üdvözölt Kodály, mert a tanulás mellett kenyérkereső munkával is kellett segíteniük szüleiket. Ezeknek a polgárista proletárgyerekeknek természetesen csengő, életteli, „népi” hangszínéről írt Bartók is lelkesedve leveleiben. Vajon elidegenítette őket osztályuktól a gergelyjárás, a Lengyel László, vagy bevezette őket a zeneművészet magasrendű világába?

A szektás gyanakvás éppen olyan indokolatlan, mint a polgári vérszizmatolás.

Vajon mégis nem ez a kettő az oka, hogy a népdal intézményeinkben sorvad akkor, amikor a társadalomban egyre szélesebb körben hódít? Mert hogy visszaszorul, azt mindenütt tapasztaljuk, ahol intézmények foglalkoznak vele.

Valamikor nagyon fontos szerepe volt az iskolának a népdal terjesztésében; általános és középiskola vetekedett benne a zeneiskolákkal. Ma egyre csökken a népdal hatása iskoláinkban. Elgépiesedett az oktatás, sokkal inkább arra irányul, hogy a kottaolvasást és zenei ismereteket sulykolja be a növendékekbe, semmint hogy friss zenei élményt nyújtson nekik minden énekórán. Hiába lett a népdal a tananyag gerince, az is, mint minden tananyag, inkább elfásítja iránta a tanulókat, mintsem vonzaná. Többnyire szolmizálandó iskolai feladatként marad emlékekben, aminek sokszor még szövegét sem tanulták meg. Ez talán még fokozottabban van így a zeneiskolákban. Innen nem származhat az a tömeges érdeklődés, amit a fiatalság körében tapasztalunk. Legfeljebb egy egészen kis százaléka hozhatott alapot hozzá egy-egy lelkesebb énektanár köréből, vagy a saját fejlettebb ízlése segítségével. (Néha a kötelező klasszikus irodalmi olvasmányok is megragadják egy-egy fogékonyabb gyerek képzeletét.)

Talán ennek tulajdonítható, hogy az újabb zenésznemzedék igen sok tagja — zeneszerzők, előadóművészek, esztéták, kritikusok — elfordulnak a népdaltól. Nem arra gondolok, hogy műveikben nem népi motívumokat használnak föl, sőt arra sem, hogy nem a népzeneből kifejlesztett stílusban gondolkodnak. Az természetes reakció egy olyan korszakra, amikor szinte előírták ezt az alkotásmódot; sőt még e nélkül a hivatalos nyomás nélkül is természetes volna, hogy a második nemzedék

elfordul attól a stílustól, amit epigonizmus veszélye nélkül nem folytathatna. Én most arra gondolok, hogy a zeneileg legképzettebbek között egyre több jelét lehet fölfedezni a népdal s vele a népdalon alapuló zenei alkotások lekicsinylésének. Nem csoda, ha vannak, akik fanyalogva, sőt gyanakvással fogadják a népdal iránt újabban megnyilvánuló nagy érdeklődést.

Ennek a lekicsinylésnek örökölt maradványa az is, hogy a rádióban még mindig a „szórakoztató zene” osztályához tartozik a népzene, s a magyar nótázás és cigányzene műsoraival keveredik. Ezen a hivatalos állásponton az sem változtat, hogy egyre több igazi népdalműsor szerepel a rádió adásaiban. Bartók és Kodály annyit idézett megnyilatkozásai után, amelyben a népdalt a legmagasabb értékű zenei alkotásokkal helyezték egy sorba, még mindig nem tudott gyökeret verni művelődési intézményeink vezető köreiben az a meggyőződés, hogy a népdal legnagyobb értékei csak a komoly zene alkotásaival mérhetők, s csak azokkal egyminőségűek. S ha van is olyan része a népzenenek, amit szórakoztató zenének is fel lehet használni, egészében a komoly zenei adásokban kell számára helyet biztosítani. Mintha itt is az újra jelentkező szakzenészi fensőbbiség éreztetné hatását.

Másképp volt a népdalmozgalom kezdetén: akkor éppen a zenészek élgárdája harcolt a népdalért az új zenével együtt, az iskolákban pedig néhány kitűnő tanár egyéni vállalkozása vitte diadalra; sokszor tanterven kívül, énekkari hangversenyek művészi élményével teremtve és fenntartva iránta lelkesedést. Akkor felülről terjedt, és lefelé, a közönségben ütközött még elég nagy ellenállásba. Ez volt a népdal hőskora, az első hullám, amely a harmincas évek végén érte el első frontáttörését. Akkor kapott rá az akkori fiatalság, és indította el a második hullámot, a népi kollégiumok kivirágzó népdalkultuszát. Ez már alulról jött, de hamarosan felülről rányomták a „hivatalos” pecsétet, kormányzatilag helyeselt és szinte előírt irányvá tették. Ez pecsételte meg sorsát később azok szemében, akiket akkor sem annyira a népdal maga lelkesített, hanem a hivatalos pártfogás.

Azóta a népdal élete pedagógiánkban defenzíva: még arra sincs ereje, hogy az elért eredményeket, a meghódított hadállásokat tartsa; állandó, lassú lemorzsolódásnak vagyunk tanúi óraszámokban, tananyagban, tanári állásokban és lelkesedésben.

Nem lendített ezen a helyzeten a külföldiek ideáramlása sem, akik a magyar zenei nevelés elsajátítása mellett a népdal ismeretében is mindig kapni akartak példát és eligazítást. Hallottunk már olyan véleményt is külföldi kollégától, hogy a valutát megköveteljük ugyan tőlük, de nem nagyon igyekezünk, hogy a legjobbat nyújtsuk is érte. Körülbelül azt a magatartást tapasztalják, amivel a cigányzenét adjuk a külföldi turistáknak: ha ez kell nekik, és még pénzt is áldoznak érte, isten neki, adjuk, de magunk nem lelkesedünk érte.

Hivatalos, kormányzati szinten természetesen ma is zenei művelődésünk alapjának nyilvánítják a népdalt minden vonatkozásban. Gyakorlatilag azonban inkább érvényesül a szakzenészek szűkebb körének tartózkodása, akik úgy látják, hogy a népdalban való túlságos elmerülés elmaradottságot jelent, és inkább a legelvonatabb zenei törekvéseket kell pártfogolni, hogy lépést tartsunk a külvilág haladásával. Vagyis amikor a „harmadik hullám” alulról terjedve egyre szélesebb tömegbázist ad a népdal ügyének, ugyanakkor felül az intézményes életben lassú sorvadás a sorsa.

Sorvadásnak kell minősítenünk a népzene tudományos irányító központjának, az akadémiai Népzene Kutató Csoportnak beolvastását is a Zenetudományi Intézetbe. Elvileg egy ilyen intézkedés, amit már 1968-ban, Kodály halála után elhatároztak, lehetne éppen fejlesztés is: nagyobb keretek közé helyezve nagyobb lehetőségeket tudnának biztosítani a kutatás számára. Ám ezúttal a deklarációk is leszögezték, hogy a népzene kutatásban „egy ideig” nem lehet szó fejlesztésről, csak a „szinten tartást” biztosíthatják, vagyis a jelenlegi helyzet fenntartását. Azonban a jelenlegi helyzet nem jelenti az eredményeinknek és feladatainknak megfelelő szintet, csupán a pillanatnyi személyi és anyagi ellátottságot, ami egyáltalán nem volt arányban az előttünk álló feladatokkal. A magyar népzene hatalmasra felduzzadt

anyagát rendezni, publikálni (ilyen feladata egyetlen kutatóintézetnek sincs másutt), a sokágú tudományos igényeknek megfelelő kutatásokat végezni, ezértele társadalmi igényt kielégíteni és még a külföld részéről igényelt oktató- és segítőmunkát is vállalni már képtelen volt ez az intézmény a rendelkezésére álló keretek közt. Az új népdalstílus megfelelő gondozását például későbbre kellett halasztanunk, s az nagy részben még ömlesztve várja a feldolgozást. S nem kezdhettünk meg egy igen fontos munkát sem: a ma még gyűjthető dallamtípusok korszerű hangzó formában való megörökítését. A mai tárolás hangszalagokon (ami idővel demagnetizálódik) és puha lemezen (ami beszárad és kopik), nem biztosítja a tartós fennmaradást; azt csakis matricák és belőlük préselt kemény lemezek garantálják. Nem is szólva arról, hogy felvételeink nagyobbik része hangminőség tekintetében gyenge, a korábbi kezdetleges gépállomány miatt.

Minderről és sok egyéből nemcsak évenkénti jelentéseinkben, hanem külön följegyzésben is tájékoztattam feletteseinket. Ennek ellenére megszületett a döntés a „szinten tartásról”, vagyis a visszafejlődésről, a fokozatos lemaradásról.

Nem hiszem, hogy bármely elhanyagolt tudományág fejlesztése csak azon az áron volna elérhető, hogy egy másikat visszafejlesszenek, amely már komoly eredményeket és nemzetközi tekintélyt tudott felmutatni; és éppen a társadalomtudományokban, amelyek távolról sem olyan költségesek, mint a természettudományok. Zenepszichológiát, zeneszociológiát, zeneesztétikát úgy lehet fejleszteni, hogy egyúttal a népzene kutatás is megkaphatná a legszükségesebb támogatást.

Más jele is van ennek a visszazsorulásnak, ami igazolja, hogy a szinten tartás nem egészen véletlen. Kodály nyugalomba vonulása óta nincs tudományos népzeneoktatás Magyarországon. A népzene kutatásnak nem nevel senki utánpótlást, s a zenetudós nemzedék úgy nő fel, hogy népzeneire nem tanítják. Azon a Zenetudományi Tanszakon, ahol Kodály idejében öt éven keresztül heti 2-3 órában kaptak népzenei képzést a hallgatók, hosszú éveken keresztül teljesen szünetelt a népdal tanítása; újabban egyik népzene kutatónk, egyúttal a Tanszaknak is tanára, saját elhatározásából hároméves sorozatot indított az egyszerű népdalról, amelyben az első évet a népdalnak szentelte (nem a magyarnak, hanem az egyetemes népzene ismertetésének), a másodikat a gregorián éneknek, a harmadikat a középkori világi (trubadúr) zenének.

Minthogy ez még nem jelenti a népzene kutatás anyagának és eredményeinek rendszeres oktatását, a Népzene kutató Csoport volt igazgatója felajánlotta, hogy felszabaduló munkaerejét az utánpótlás nevelésének szenteli, és rendszeres népzenei oktatást tart a Zenetudományi Tanszakon. Egy évvel ezelőtti ajánlatára maig nem kapott választ, csak kerülő úton jutott el hozzá — háromnegyed év múlva — a Zenei Egyetemmel előlépett Zeneakadémia álláspontja, hogy a népzene oktatása biztosítva van az intézményben, új alkalmazásra pedig nincs módja. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy Párizsban van például az egyetemen tanszéke az Ethnomuzikológiának, nem szólva számos német és amerikai egyetemről.

Bartók és Kodály országában viszont továbbra is azt kell válaszolnunk a hozzá-
zánk érkező ösztöndíjas külföldiek érdeklődésére, hogy népzenei előadást sem a Bölcsészkaron, sem a Zeneművészeti Egyetemen nem találnak (ha csak véletlenül nem a fent említett hároméves sorozat népdalévében érkezik az illető hazánkba), s csak a kutatókkal való személyes beszélgetésben szerezheti meg a szükséges ismereteket.

Ez az intézményekben és a művelődéspolitikai egyes régiókban érezhető tartózkodás nem tudja ugyan befolyásolni az alulról jövő mozgalmat, ami az ifjúság körében mutatkozik, sőt a Röpülő Páva óta talán a széles néprétegek körében sem tudja visszazsorítani a népzeneét. De azért annak a hatása sem tart örökké. A felülről tapasztalható ellenállás, ha sokáig tart, ha esetleg még erősödik is, de akárcsak az a tény, hogy állandóan más értékeket helyezünk elébe, megteheti egyszer a maga hatását, hogy a népdalt a múlt múmiájává változtassa az emberek szemében, s éppen a feltörekvő, új tömegek műveltségváltásából szoruljon ki tökéletesen. Külö-

nösen ügyelnünk kell a tömegközlelési szervek, a Tv és a Rádió nagy befolyására a tömegek tájékozódásában. Egy emlékemet hozom fel példának.

1969-ben népdalt gyűjtöttem a Nyírségben. Mikor szállásadóm, egy negyven év körüli asszony, megtudta, mivel foglalkozom, avval fogadott: „Engem már csak a táncdal érdekel.” Később, mikor előző felvételeimet lehallgatom, sorra odaszólt: ezt én is tudom, ezt is ismerem... Végül még éjszaka is fölkelte urát ceruzáért, papírrért, hogy följegyezze, ami eszébe jutott; hangszalagra került tőle sok ballada, Fehér László, pásztordalok, régi, alföldi dallamok. De volt vele még érdekesebb tapasztalom is. Este a Hamletet akarta meghallgatni a rádióban a Madách Színház-ból. Meglepődtem, hogy ilyesmi érdekli, mire elmondta, hogy már látta az elejét a tv-ben egy ismerősénél, aki kikapcsolta, mert nem érdekelte, s ő mint vendég nem erőltethette. Most azért akarja meghallgatni végig, mert nagyon tetszett. S hogy az igazat mondtam, abból is láthattam, mikor a darab hallgatása közben előre mondta, mi lesz: „Mindjárt jön a szellem...” Aztán az is kiderült, hogy tetszett neki a Verdi Requiem is, amit a nyírbátori templomban hallott a MÁV Szimfonikusoktól, pesti szólistákkal, s ahova a tsz jutalomként busszal vitte el tagjait. (A hely négy kilométerre van légvonalban Penészelektől.) Ugyanilyen jutalomkirándulással jutott el Egerbe, ahol olvasmányai emlékeit élvezte, mert háromszor is elolvasta az Egri csillagokat, utoljára az úrnak hajnali háromig az ágyban. Korábbi műveltsége: három elemi a szokásos kihagyással libaörzés és más munkák miatt, lakás cselédházban, ahol négy lakáshoz közös konyha járult, napszámosmunka sok dalolással, és semmi találkozás a magas kultúrával.

A példa azért érdekes, mert olyan valakit mutat be, aki átlagon felüli ízléssel tudott válogatni a felülről rázúduló újabb műveltségi hatások között, s mégis a táncdal vállalta tudatában a népdallal szemben, annyira hatott rá is a tömegközlelési eszközök állandó propagandája. De csak egyetlenegyszer kellett találkoznia érdeklődéssel a művelt világ részéről egykori hagyományai iránt, már többé nem nézte le. Többek között ez az élmény is ott bujkált emlékezetemben, amikor „jósolni” mer-tem a népdalról Breuerral vitatkozó írásomban.

De térjünk vissza az aggályokhoz. Nem különös, hogy éppen a szocializmusban tartanak elavultnak egy közösségi művészetet, az egykori elnyomott osztályok nagyszerű közösségi alkotását? Azt a közösségi művészetet, amelynek a Közművelődési határozatok is fontos helyet biztosít kultúránk építésében. Amikor minden művészeti ágban a legszükségesebb individualizmus is elismerő fogadtatásra talál, éppen a népművészetekkel szemben merülnek fel megfontolások? Igaz, az avantgarde-nak szinte támogatásig menő elismerése csak visszahatás egy korábbi, teljes elutasításra, amikor az individualista modern művészi törekvéseket szinte tabuvá nyilvánították, sőt még külföldi eredményeik megismerésétől is elzártak. De nem fogjuk a fürdővízzel együtt kiönteni a gyermeket, a beszűkült dogmatizmussal együtt közösségi hagyományainkat is? Az ingamozgásnak ugyan az a törvénye, hogyha egyik irányba kilengett, ugyanannyira kell kilengenie a másik irányban is. De azért mind a két kilengés szélsőség! Nem a szélsőséges kilengés a kíváncsi, hanem az egyensúlyból kialakuló nyugalom, legalábbis a társadalomban és a kultúrában. Köz-művelődésünk nyugalmi helyzete azonban csak úgy képzelhető el, ha egyaránt engedi érvényesülni és feldolgozza önmagába az európai művészi törekvések legújabb áramlatait is, a nemzeti hagyományokat is, köztük a népművészet, a népzene és néptánc nagy emberi értékeit.